

УДК [37.035:343.811-053.6](477)"19"
DOI 10.31494/2412-9208-2018-1-3-75-84

Organization of educational and educational process of juvenile offenders in specialized institutions during the second half of the twentieth century

Організація освітньо-виховного процесу неповнолітніх правопорушників у спеціалізованих установах протягом другої половини ХХ століття

Yevhen Plisko,

candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor

<https://orcid.org/0000-0001-6814-4666>

pliskoej@ukr.net

*Donbas State Pedagogical
University*

Євген Пліско,

кандидат педагогічних наук, доцент

*Донбаський державний
педагогічний університет*

✉ 19 G. Batyuka St.,
Slavyansk, Donetsk region, 84116

✉ вул. Г. Батюка, 19,
м. Слов'янськ, Донецька обл.,
Україна, 84116

Original manuscript received September 17, 2018

Revised manuscript accepted November 12, 2018

ABSTRACT

The article presents the national practices of social and educational work in correctional institutions for juvenile offenders, which was produced during the second half of the twentieth century. The paper shows some difficulties of organization of educational process during the Second World War and first postwar years. It is reflected the restructuring process of the network of state educational institutions of the Ukrainian SSR – orphanages, reception centers, labor and educational colonies.

It is noted that the process of organizing the correction of juvenile offenders in institutions, which was a system of knowledge, skills, and abilities that students have mastered during training. It is established that educational process was the basis for the comprehensive development of students, the basis for the formation of a socialist worldview, attitudes and beliefs that are consistent with the general collective ideas of education of the second half of the twentieth century.

To the educational part consisted of a school and vocational training organization of work in enterprises of correctional institutions. It is scientifically substantiated the feasibility of combination of these two elements in the general structure of social and pedagogical influence on juvenile offenders. It is established the connection of study with labour activity of convicted juveniles.

Social and pedagogical education was based on ideological and political orientation aimed at the formation of Patriotic consciousness of young people in the Soviet Union, which was circulated on the territory of modern Ukraine during the Soviet era. Special attention in methodology of reeducation of juvenile delinquents, were given to Patriotic and propaganda work, moral hygiene and moral education. Conduct of

political education and mass cultural events was the endorsing link in the whole social and pedagogical work of the specialized agencies.

Study of the practice of social education of juvenile offenders in the required age comes to the conclusion that education, formation of certain skills, abilities and knowledge in this profession have been meaningless without the schooling of minors to certain values of society. And the whole social and pedagogical work with juvenile offenders that have occurred in correctional institutions during the second half of the twentieth century, was based on the construction of a small structure of society – the collective of the colony, it was one of the main achievements of the national system of juvenile corrections.

Key words: *juvenile offenders, social education, school education, vocational education, labor organization, political-educational and cultural-mass work, the penitentiary.*

Постановка проблеми. Проблема дитячої злочинності досі залишається невіршеною в сучасному суспільстві. Подальше її опрацювання вимагає урахування помилок минулого, переосмислення й проведення порівняльного аналізу здобутого досвіду із сучасною практикою соціально-педагогічної роботи. Вітчизняна педагогіка другої половини ХХ століття характеризується прогресивними ідеями всього освітньо-виховного процесу неповнолітніх правопорушників. Тому для пошуку вирішення питань їх перевиховання доцільно буде звернутись до вже набутих у цей час прийомів і методів соціального виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До діячів освіти другої половини ХХ століття, що присвятили свої праці вирішенню проблеми дитячої злочинності, маємо віднести: В. Андрієнко, В. Артаманова, М. Бабаєва, Ю. Бабанського, М. Бернштейна, Г. Гавєрова, В. Єременко, Л. Зюбіна, Д. Карева, І. Карпець, Т. Козлова, Я. Коменського, П. Михайленко, К. Приходько, Л. Смирнова, М. Стручкова та багато інших діячів освіти УРСР та СРСР.

Досі актуальними для вивчення залишаються праці З. Астємірова “Трудовая колония для несовершеннолетних” (1969), М. Вєтрова “Профилактика правонарушений среди молодежи” (1980), П. Лихолат “Борьба с преступностью несовершеннолетних в Украинской ССР” (1970), О. Медведєва, М. Фіцула, Р. Хмурич “Перевоспитание несовершеннолетних в условиях специального учреждения” (1986), О. Тузова “Попередження хуліганства неповнолітніх” (1972).

Підґрунтям нашого дослідження стали такі наукові праці: “Трудовая колония для несовершеннолетних” (Астємиров, 1969), “Исправительно-трудовая педагогика” (1966), “Борьба с преступностью несовершеннолетних в Украинской ССР” (Лихолат, 1970), “Воспитание общественно-трудовой активности учащихся школ фабрично-заводского ученичества (1920–1940 годы)” (Осовский, 1984).

Метою дослідження є теоретичний аналіз здобутого досвіду освітньо-виховної роботи із неповнолітніми правопорушниками в спеціалізованих установах протягом другої половини ХХ століття (до проголошення незалежності України, 1991 р.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Часи другої світової війни (1939 – 1945 рр.) та перші повоєнні роки завдали значної шкоди всій виховній системі України (УРСР). Через окупацію, розгорнулася масштабна евакуація всього населення в глиб радянської території. Усі надбання 20-х – 30-х років вітчизняної педагогічної роботи з неповнолітніми правопорушниками були перекреслені. Після визволення української (УРСР) території від німецьких загарбників радянський уряд мусив реорганізувати всю систему вітчизняної освіти.

Особливий підхід до вирішення вимагала проблема дитячої безпритульності, бездоглядності та злочинності.

У зв'язку з цим 23 січня 1942 року було видано Постанову РНК "Про влаштування дітей, які залишилися без батьків" і в якій позначалося "про необхідне": утворення комісій по влаштуванню дітей, які залишилися без батьків; розширення мережі приймальників-розподільників; передбачення заходів з розвитку патрунування; розширення мережі різних виховних установ – дитбудинків, інтернатів (Оловенцова, 2017).

Взагалі, з 1939 року трудові колонії стали застосовуватися тільки для неповнолітніх засуджених до покарання шляхом позбавлення волі. Відділ трудових колоній і самі колонії були підпорядковані єдиному управлінню і включені до загальної системи місць позбавлення волі (Астемиров, 1969: 20).

15 червня 1943 року НКВС СРСР створюється спеціальний Відділ по боротьбі з дитячою безпритульністю, бездоглядністю і злочинністю (ВДББЗ), у відання якого перейшли трудові колонії для неповнолітніх і новостворені дитячі виховні колонії. Тим самим виправлення і перевиховання неповнолітніх правопорушників зосереджувалося знову в одному місці. Трудові колонії були виведені із системи загальних місць ув'язнення. Це дозволяло більш правильно організувати діяльність трудових колоній, враховувати педагогічні вимоги й особливості виправлення і перевиховання неповнолітніх правопорушників, регулярно узагальнювати і поширювати позитивний досвід кращих установ (Астемиров, 1969: 21–22).

У післявоєнний період з огляду на важкі матеріальні умови, викликані наслідками війни, ослаблення уваги до виховання дітей з боку сім'ї і школи, Центральний Комітет партії і уряд вживають низку заходів до посилення виховного впливу на неповнолітніх правопорушників. В Українській РСР була організована мережа державних виховних установ – дитячих будинків, приймальників-розподільників, трудових виховних колоній, а також введено і узаконено ряд інших форм громадського виховання сиріт – патронат, опіка, усиновлення та ін. (Лихолат, 1970: 9).

Процес перевиховання неповнолітніх засуджених у трудових колоніях складався з таких елементів народної освіти: *шкільне навчання, професійно-технічна освіта, організація праці, політико-виховна та культурно-масова робота*. Процес цей характеризувався великою інтенсивністю, що забезпечувало активний педагогічний вплив на вихованців у відносно стислі терміни (Исправительно-трудова педагогика, 1966: 243).

У трудових колоніях створювалися певні умови, розпорядок життя і правила поведінки, які, привчаючи вихованців до дисципліни, організованості і порядку, в той же час сприяли успіху всього педагогічного процесу.

Певний, чітко впорядкований ритм життя був обов'язковою умовою для трудових колоній. Поведінка вихованців тут визначалася заведеним порядком, а не особистими бажаннями і настроями. Режим колоній сам по собі був сильним виховним засобом. Втягуючись у внутрішній ритм життя колонії, беручи участь у точно визначені години в заняттях, роботах та інших діях, вихованці поступово засвоювали необхідні звички. Вони вливалися до дисциплінованої поведінки, і в процесі цього відбувався процес прищеплення дисциплінованості, організованості, зібраності (Исправительно-трудова педагогика, 1966: 242–243).

Для перебудови помилкових поглядів неповнолітніх, вимагались зміна їх найближчого оточення, розробки комплексу виховної програми неповнолітніх засуджених, навчання (шкільне і виробниче). Потрібно сказати, що ідея в перевихованні неповнолітніх правопорушників у радянську дубу акцентувалася саме на побудові малої структури суспільства – колективу та колективів колонії, які створювали умови для організації соціального перевиховання шляхом виховання неповнолітнього правопорушника суспільством і в суспільстві. Тому нерозривний зв'язок виховання і навчання, який вимагав побудову мікро-соціуму, був однією з основних закономірностей соціально-педагогічного впливу на неповнолітнього правопорушника.

До структури колоній входили загальноосвітні школи, які працювали за програмою вечірніх (змінних) шкіл робітничої молоді, де зобов'язані були вчитися всі вихованці, які не мали середньої освіти. Крім середніх шкіл, вихованці, які не мали спеціальності, навчалися в ПТУ при колонії, де готували робітників різних спеціальностей. Після закінчення школи і ПТУ вихованцям видавалися відповідні документи (Карев, 1977: 60).

Шкільне навчання у виправних колоніях проходило за загальнодержавними навчальними планами, програмами і методичними вказівками міністерств освіти союзних республік. Штати шкіл колоній встановлювалися як і в звичайних середніх школах.

У виправно-трудовах колоніях організовувалися початкові школи в складі I – IV класів, восьмирічні школи в складі I – VIII класів і середні в складі I – X класів. Ці школи відкривалися за рішенням виконкомів рад клопотанням УООП і підпорядковувалися відповідному райвно. Школи відкривалися при наявності не менше трьох класів. Якщо для цього не було відповідних умов, організовувалось індивідуальне навчання (Исправительно-трудова педагогика, 1966: 277–278).

Після закінчення 8-и класів районні відділи народної освіти видавали засудженим неповнолітнім свідоцтва встановленого зразка, а після закінчення 10-ти класів – атестат (Исправительно-трудова педагогика, 1966: 278), а звільненні неповнолітні, які не мали змоги довчитись, – відповідні довідки.

Навчальний процес тривав два півріччя тривалістю 36 тижнів з окремо передбаченими зимовими канікулами – 10 днів. Тривалість уроку – 45 хвилин, 10 хвилин перерви (Исправительно-трудова педагогика, 1966: 278).

У восьмирічних і середніх школах колоній було введено навчальний план з скороченою сіткою годин, розробленої стосовно до навчального плану вечірньої школи. 17 годин у тиждень відводилося на вивчення навчальних дисциплін у школі і 4 години – на додаткові заняття та консультації (Исправительно-трудова педагогика, 1966: 243).

Побудова навчальних занять у виправно-трудовах установах (ВТУ) передбачала часту зміну контингенту класу та слабку успішність. Багато неповнолітніх, які прибували до колоній, мали тривалу перерву й відставання в навчанні. Дуже часто їх освітній рівень не відповідав віку. Існувала певна різnorodність в складі учнів. Тому характерною особливістю навчальної роботи в школах виправно-трудовах колоній була мета вирівнювання знань серед вихованців. З урахуванням того, що новоприбулі мали значне відставання в успішності, проводилися додаткові індивідуальні та групові заняття. Розроблявся окремих навчальний план, узгоджений з усім педагогічним колективом колонії.

Уроки поділялися на: а) уроки з ознайомленням учнів з новим матеріалом; б) уроки із закріплення знань, навичок і умінь; в) уроки перевірки знань, навичок і умінь; г) комбіновані уроки, які мали різні дидактичні цілі (Исправительно-трудова педагогика, 1966: 274).

Найбільш популярними були комбіновані заняття, які дозволяли доцільно здійснювати провідний принцип навчальної роботи в ВТУ – вчити на уроці. Це означало, що на кожному уроці викладач повинен був вирішувати цілий комплекс завдань: викласти новий матеріал, закріпити повідомлені раніше знання і відпрацювати нові навички та вміння, опитати деяку частину учнів і дати оцінку їх успішності (Исправительно-трудова педагогика, 1966: 274).

При навчально-виховних установах створювалися педагогічні ради в складі директора, завідувача навчальною частиною, вчителів і представників адміністрації. Педагогічні ради були покликані вирішувати питання поліпшення відвідування, покарання та успішності вихованців колонії, підвищення якості їх навчання, виробничої кваліфікації, питання зв'язку школи з виробництвом, узагальнення та впровадження кращого педагогічного досвіду. Обговорювалися звіти вчителів про виконання програми та методів проведення занять (Исправительно-трудова педагогика, 1966: 278–279).

На шляху подальшого вдосконалення державної системи соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми правопорушниками, продовжувало свій розвиток структура дитячих трудових колоній. У 1964 році виховні колонії були перетворені в спеціальні школи і спеціальні професійно-технічні училища, таким чином ставши однією із структур органів народної і професійно-технічної освіти.

У цьому ж році в трудових колоніях була введена посада начальника загону, який очолював і організовував роботу вихователів, вчителів і майстрів в загоні. У кожному загоні створювався дорадчий і

методичний центр – рада вихователів, яким керував начальник загону. До його складу входили вихователі цього загону, вчителі – класні керівники, майстри виробничого навчання та майстри з праці, а також представник наглядової служби (Астемиров, 1969: 89).

Встановлена Програмою КПРС загальна середня освіта забезпечувалася розвитком обов'язкового загального і політехнічного навчання. Воно мало свою систему і специфіку організації. Професійно-технічна підготовка в ВТУ проходила в таких формах: індивідуальне, бригадне, курсове навчання і навчання в професійно-технічних училищах. Профтехнавчання здійснювалося без відриву від виробництва (Исправительно-трудова педагогика, 1966: 280).

Тому існував нерозривний зв'язок навчання з трудовою діяльністю засуджених неповнолітніх. Загальноосвітні школи ВТУ були покликані не тільки дати знання своїм учням в обсязі того чи іншого класу, але і допомогти їм оволодіти практичними навичками певної спеціальності.

До професійного навчання залучалися всі вихованці, які не мали робітничої кваліфікації або перебували в необхідності її отримання. Трудові колонії використовували вироблені в системі професійно-технічної освіти методи і форми професійної підготовки молодих робітників, мали виробничі майстерні як матеріально-технічна основа.

При організації професійного навчання враховувалось: 1) профіль виробництва й обсяг навчально-матеріальної та технічної бази, тобто фактичні можливості колонії налагодити виробниче практичне навчання за певними спеціальностями, урізноманітнити вибір робітничої професії вихованцями; 2) терміни позбавлення волі за вироком суду, відповідність їх навчанню; 3) освітній рівень і вік учнів, відповідність цих даних навчальним вимогам щодо підготовки з обраних професій; 4) особисте бажання вихованця отримати ту чи іншу робітничу спеціальність, його ставлення до виду та обсягу професійної підготовки (Исправительно-трудова педагогика, 1966: 243).

Виховний вплив на засуджених залежав від правильної організації навчального процесу відповідно до дидактичних принципів, вмілого використання різних методів і форм навчання, а також від умов, у яких воно здійснювалося. Якщо заняття проводились організовано, методично правильно, дохідливо і цікаво, вони глибоко впливали на свідомість, почуття і волю неповнолітніх, створювали у них певні настрої, переживання, розвивали їх політичну свідомість. Наявність обладнаних майстерень, гарна професійна підготовка вчителя і майстра, їх вимогливість виховували здоровий інтерес, дисципліну, ініціативу та свідомість у потребі до праці (Исправительно-трудова педагогика, 1966: 265).

Педагогічний персонал трудових колоній, крім забезпечення навчально-виробничого процесу, брав участь у багатьох позашкільних заходах, організації позакласного дозвілля й особливо в проведенні політико-виховної роботи. Відповідно до окресленого ідеологічного розуміння соціалістичного виховання спрямованого на формування громадського патріотизму до радянської влади, а також під керівництвом і

за вказівками партії, цей тип виховної роботи проводився місцевими партійними і комсомольськими організаціями.

Відповідно до вказівки ЦК партії про поліпшення політико-виховної роботи серед молоді, збільшення термінів навчання дозволило в 1939 році знову ввести громадський цикл у навчальні плани. У рішенні ЦК ВЛКСМ було встановлено залежно від термінів навчання і загальноосвітнього рівня учнів займатися за такими посібниками: "Історія СРСР", "СРСР і країни капіталізму", "Наша Батьківщина". Це значно покращило умови і якість ідейно-політичного виховання в школах ФЗУ та ВТК (Осовский, 1984: 103).

У 1963 році з метою підвищення ідейно-політичного рівня вихованців трудових колоній введено регулярні політичні заняття за спеціально розробленою тематикою, узгодженою з ЦК ВЛКСМ. Тематика охоплювала суспільно-політичні, моральні та юридичні питання, методичне забезпечення політичної освіти, морального і правового виховання засуджених (Астемиров, 1969: 82).

Регулярні політичні заняття доповнювалися лекціями, доповідями, різного роду політінформацією, були популярні вечори запитань і відповідей, диспути на різні теми. У практику введено оформлення території та приміщень колоній наочною агітацією (Астемиров, 1969: 82).

Усна правова пропаганда здійснювалась за такими напрямками: "Конституція – Основний закон СРСР", "Основні права і обов'язки громадян СРСР", "Суд на сторожі інтересів радянських громадян". На їх основі, практикувалось роз'яснення конкретних тем: "Крадіжка – мерзенний злочин", "Чому карається хуліганство" (або будь-який інший злочин), "Чи знаєш ти закони про охорону праці" (про освіту, житлові закони, про сім'ю, шлюб та ін.), "Як зберігати народну власність" (Исправительно-трудова педагогика, 1966: 185).

Важливе значення в правовому вихованні мала організація зустрічей неповнолітніх правопорушників з колишніми дорослими засудженими, які за зразкову поведінку й сумлінну працю були умовно-дostroково звільнені, та заслужили довіру народу. Популяризація відповідних прикладів і подібні зустрічі викликали в дітей бажання чесно, сумлінно відбутися покарання й організувати своє життя на засадах суворого дотримання законів (Исправительно-трудова педагогика, 1966: 186). У тому числі до правового виховання залучали представників промислових підприємств, навчальних закладів, працівників суду, прокуратури та міліції.

Окремої уваги заслугоує організація морально-естетичного виховання неповнолітніх осуджених у досліджувані часи. Його сутність і основна мета полягала в здатності неповнолітніх правильно розуміти прекрасне в дійсності (в природі, праці, суспільних відносинах і вчинках людей, мистецтві), формуванні естетичних поглядів, смаків і почуттів.

Як відзначає О. Євграфов, завдання естетичного виховання неповнолітніх правопорушників полягало у вихованні естетичного почуття, вміння сприймати прекрасне в природі, праці, мистецтві,

суспільному та приватному житті; нетерпимості до всього потворного і вульгарного; розвитку специфічних, естетичних і художніх знань, розумінні прекрасного в мистецтві, праці, побуті, боротьбі з “естетикою” злочинських “законів” і “традицій”; розвитку творчих здібностей, умінь і навичок, необхідних у житті культурної радянської людини; вихованні естетичних потреб, культурних запитів, любові до мистецтва і прекрасного, що сприяли залученню засуджених до корисних справ; виховання піднесеного естетичного ідеалу, викорінення негативних естетичних ідеалів (Исправительно-трудова педагогика, 1966: 189).

Виховання в ув'язнених здатності і потреби розуміти, цінувати прекрасне і будувати життя за законами краси проводилося відповідно до основних принципів естетичного виховання, до яких відносилось: 1) єдність ідейно-політичного, етичного й естетичного в розвитку особистості та суспільства; 2) максимальний розвиток індивідуальних здібностей і талантів кожної людини; 3) загальність, послідовність і систематичність; 4) єдність освітніх і виховних завдань, естетичного розвитку і художньої освіти (Исправительно-трудова педагогика, 1966: 189–190).

Головними засобами в організації та реалізації естетичного виховання неповнолітніх правопорушників другої половини ХХ століття були: трудові процеси; перегляд художніх, агітаційно-політичних і документальних фільмів; радіо; різноманітна художня діяльність; лекції, доповіді, бесіди; тематичні музичні та літературні вечори.

За планом естетичного виховання періодично організовувалося проведення республіканських конкурсів на кращі твори вихованців колоній з живопису, графіки, літератури. У колоніях функціонували виставки творів місцевих художників (Астемиров, 1969: 82); проводилася демонстрація кінофільмів (4 художніх і 4 хроніко-документальні фільми на місяць) за спеціально розробленою тематикою; широко практикувалося обговорення переглянутих кінофільмів (Астемиров, 1969: 82–83).

Прагнучи використовувати великі можливості художньої літератури в естетичному вихованні неповнолітніх в'язнів, вихователі виправних колоній застосовували у виправному процесі ресурси бібліотек, організовували в клубах читацькі конференції, тематичні літературні вечори і диспути.

З 1964 року стали проводитися періодичні огляди художньої творчості вихованців колоній. Це підвищувало інтерес засуджених до питань естетики, пробуджувало прагнення виявляти свої можливості і, як результат сприяло їх перевихованню (Астемиров, 1969: 104).

Так чи інакше, неповнолітнім правопорушникам надавалося можливість вибору форм проведення свого дозвілля та задоволення культурних запитів. Педагогічний колектив дбав про те, щоб у кожному загоні з числа неповнолітніх були ініціативні, винахідливі організатори дозвілля – витівники, музиканти, танцюристи, співаки, любителі живопису. Творчий актив серед вихованців, виступав помічником в організації ідейно-політичних заходів.

Політико-виховна та культурно-масова робота формувала політичну свідомість неповнолітніх ув'язнених, піднімала їх культурний рівень, сприяла їх духовному і моральному оздоровленню. Агітаційна робота позитивним чином сприяла перевихованню засуджених, формуванню в них наукового світогляду, розвивала патріотизм і усвідомлення свого обов'язку перед Батьківщиною. Така робота спрямована на розуміння засудженими помилок свого минулого, усвідомлення провини перед суспільством і державою.

Висновок. Загалом, організація соціального виховання неповнолітніх правопорушників під час другої половини XX століття відзначалась досить глибоким підходом до виправлення їх протиправної поведінки, в основі якого була сукупність засобів педагогічного впливу – агітаційна робота, етично-гігієнічне, моральне виховання тощо. Чільне місце в цій структурі соціально-педагогічного виховання неповнолітніх засуджених у трудових колоніях відведено шкільному навчанню, професійно-технічній освіті, організації праці, політико-виховній та культурно-масовій роботі.

Література

1. Астемиров З. А. Трудовая колония для несовершеннолетних. Москва: Юридическая литература, 1969. 118 с.
2. Исправительно-трудовая педагогика: учеб. пособие / отв. ред. В. Ф. Пирожков. Москва, 1966. 304 с.
3. Карев Д. С., Колосков В. М., Кузнецов В. В. Народные дружины в борьбе с правонарушениями несовершеннолетних. Москва: «Юридическая литература», 1977. 64 с.
4. Лихолат П. В. Борьба с преступностью несовершеннолетних в Украинской ССР: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12715, 718 / Киевский гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. Киев, 1970. 22 с.
5. Оловенцова С. Ю. Особенности уголовной ответственности несовершеннолетних: учебное пособие. Академия ФСИН России: «Издательство «Проспект». 2017. 89 с.
URL: <https://books.google.com.ua/books?id=UJFADwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false> (дата звернення: 31.07.2018).
6. Осовский Е. Г. Воспитание общественно-трудовой активности учащихся школ фабрично-заводского ученичества (1920–1940 годы). *Теория и практика воспитания общественной активности учащихся в 20-х – 30-х годах: Сборник научных трудов*. Москва: МГПИ им. В.Л. Ленина, 1984. С. 96–111.

References

1. Astemirov Z. A. *Trudovaya koloniya dlya nesovershennoletnih* [Labor colony for minors]. Moskva: Yuridicheskaya literatura, 1969. 118 s. [in Russian].
2. *Ispravitelno-trudovaya pedagogika: ucheb. Posobie* [Corrective labor pedagogy: study guide] / отв. red. V. F. Pirozhkov. Moskva, 1966. 304 s. [in Russian].
3. Karev D. S., Koloskov V. M., Kuznetsov V. V. *Narodnyye druzhiny v borbe s pravonarusheniyami nesovershennoletnih* [Folk squads in the fight against juvenile delinquency]. Moskva: "Yuridicheskaya literature", 1977. 64 s. [in Russian].
4. Liholat P. V. *Borba s prestupnostyu nesovershennoletnih v Ukrainской SSR: avtoref. dis. ... kand. yurid. nauk: 12715, 718* [The fight against juvenile delinquency in

the Ukrainian SSR] / Kievskiy gos. un-t im. T. G. Shevchenko. Kiev, 1970. 22 s. [in Russian].

5.Oloventsova S. Yu. *Osobennosti ugovnoy otvetstvennosti nesovershennoletnih: uchebnoe posobie* [Features of the criminal liability of minors: a textbook]. Akademiya FSIN Rossii: "Izdatelstvo «Prospekt». 2017. 89 s. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=UJFADwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false> (data zvernennya: 31.07.2018) [in Russian].

6.Osovskiy E. G. *Vospitanie obschestvenno-trudovoy aktivnosti uchaschihsya shkol fabrichno-zavodskogo uchenichestva (1920–1940 gody)* [Education of social and labor activity of pupils of factory apprenticeships (1920-1940)]. Teoriya i praktika vospitaniya obschestvennoy aktivnosti uchaschihsya v 20-h – 30-h godah: Sbornik nauchnykh trudov. Moskva: MGPI im. V.L. Lenina, 1984. S. 96–111 [in Russian].

АНОТАЦІЯ

Стаття репрезентує вітчизняний досвід соціально-педагогічної роботи виправних закладів для неповнолітніх правопорушників, який було здобуто протягом другої половини XX століття, зазначені певні складнощі організації освітньо-виховного процесу в часи другої світової та перші повоєнні роки. Висвітлено процес реорганізації мережі державних виховних установ Української РСР – дитячих будинків, приймальників-розподільників, трудових виховних колоній.

Зазначається, що процес організації виправлення неповнолітніх правопорушників у спеціалізованих установах — це система знань, навичок та умінь, котрими вихованці оволодівали під час навчання. Встановлено, що освітньо-виховний процес був основою для всебічного розвитку вихованців, підґрунтям для формування соціалістичного світогляду, поглядів і переконань, що відповідали загальному колективним ідеям виховання другої половини XX століття.

До освітньої частини входило шкільне та професійно-технічне навчання з організацією праці на підприємствах виправних установ. Науково обґрунтовано доцільність поєднання цих двох елементів у загальній структурі соціально-педагогічного впливу на неповнолітніх правопорушників. Встановлено зв'язок навчання з трудовою діяльністю неповнолітніх засуджених.

Соціально-педагогічне виховання будувалось на ідейно-політичній спрямованості формування патріотичної свідомості молоді в СРСР, яке було на території сучасної України у Радянську добу. Особлива увага в методиці перевиховання неповнолітніх злочинців надавалась патріотичній та агітаційній роботі, етично-гігієнічному й моральному вихованню. Проведення політико-виховних та культурно-масових заходів було об'єднувальною ланкою в усій соціально-педагогічній роботі спеціалізованих установ.

Дослідження практики соціального виховання неповнолітніх правопорушників в означену добу зводиться до висновку, що отримання освіти, формування певних навичок, умінь і знань з певної професії виявлялось безглуздом без привчання неповнолітніх до певних цінностей суспільства. Вся соціально-педагогічна робота із неповнолітніми правопорушниками, що відбувалась у виправних закладах протягом другої половини XX століття, ґрунтувалась на побудові малої структури суспільства – колективу колонії, що було одним з основних здобутків вітчизняної системи виправлення неповнолітніх.

Ключові слова: неповнолітні правопорушники, соціальне виховання, шкільне навчання, професійно-технічна освіта, організація праці, політико-виховна та культурно-масова робота, пенітенціарні установи.